

Isaïc da Costa (1798-1860) was een Amsterdams jurist, dichter en cultuurcriticus. Hoewel telg uit een oude Portugees-joodse familie, bekeerde hij zich tot het calvinistische geloof. Hij hoorde bij de groep van *Het Réveil*. Naast zijn gedicht *Vijf en twintig jaren* uit 1840 ('Kan het zijn dat de lier, die sinds lang niet meer ruischte...') is zijn al in 1823 verschenen brochure *Bezwaren tegen den geest der eeuw* zijn bekendste én beruchtste werk. Da Costa werd in 1820 lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.¹ Ondanks zijn geringe activiteit hiervoor bleef hij lid tot aan zijn dood.

De Bezwaren en de Biblebelt

Isaïc da Costa's strijdschrift uit 1823

RICK HONINGS

Eens in de zoveel tijd laait de discussie op over de vraag of ouders gedwongen kunnen worden hun kinderen te laten vaccineren. In mei 2013 was het weer zover. In de Biblebelt heerste een mazelen-epidemie, omdat streng-gereformeerde christenen weigerden hun kinderen te laten inenten. In het Zeeuwse Tholen overleed zelfs een zeventienjarig meisje aan de ziekte. De VVD pleitte er daarom voor de inenting verplicht te stellen. Zelfs minister-president Mark Rutte bemoeide zich met de zaak. Op de televisie merkte hij op: 'Je zou net zo goed de stelling kunnen aanhangen dat God ook de vaccinaties heeft gemaakt.' De SGP ziet dat heel anders. In het beginselprogramma staat onder meer dat de overheid niemand 'tot vaccinatie kan verplichten of dwingen'. SGP-voorman Van der Staaij vond dat Rutte zijn boekje te buiten ging en dat hij de scheiding van kerk en staat moest bewaken.²

Het is boeiend om te zien dat de positie die de SGP nog altijd inneemt, terug te voeren is tot het jaar 1823, toen Isaïc da Costa zijn *Bezwaren tegen den geest der eeuw* publiceerde.³ Da Costa is vooral bekend geworden als discipel van Willem Bilderdijk.⁴ Onder diens invloed ontroppte hij zich tot een fel bestrijder van de tijdgeest, wat hem de bijnaam 'de aap van Bilderdijk' opleverde. In navolging van zijn leermeester wees Da Costa de koepokinenting af:

als God wilde dat een kind stierf, dan moest men dat accepteren. Zijn *Bezwaren* schoot velen in het verkeerde keelgat.

Van jood tot christen

Isaïc da Costa werd geboren op 14 januari 1798 te Amsterdam als zoon van Portugeese joden. Waren de joden lang onderdrukt, in de Franse tijd kregen zij dezelfde rechten als iedereen. Daardoor kon Da Costa gaan studeren. Vanaf 1806 volgde hij onderwijs op de Latijnse school. Vijf jaar later liet zijn vader hem inschrijven aan het Athenaeum Illustre. In 1813 maakte hij kennis met Bilderdijk, die hem privèles gaf. Bilderdijk zou voor zijn jonge joodse discipel de poort naar het christendom openen.

In het najaar van 1816 ging Da Costa in Leiden rechten studeren. Toen Bilderdijk in 1817 in Leiden kwam wonen, werd hun contact hernieuwd. In 1818 verdedigde Da Costa zijn juridische dissertatie en vestigde hij zich als advocaat in Den Haag. Onder invloed van zijn gesprekken met Bilderdijk raakte ook Da Costa ervan overtuigd dat hij in een verval- len eeuw was geboren. In 1821 publiceerde hij het eerste deel van zijn dichtbundel *Poëzy*, waarover de kritiek positief oordeelde. Intussen was Da Costa, onder invloed van Bilderdijk, overtuigd geraakt

B E Z W A R E N
T E G E N D E N
G E E S T D E R E E U W,
D O O R
M^r. I. D A C O S T A.

Want wy en hebben den strijt niet tegen vleesch ende
bloet, maer tegen de Overheden, tegen de Machten, te-
gen de Geweldthebbers der werelt, DER DUYSTERNISSE
DESER EEUWE, tegen de geestelicke boosheden in de lucht.

P A U L U S.

TE LEYDEN, BY
L. HERDINGH EN ZOON,
M D C C C X X I I I I.

fnuiken. Da Costa had geen goed woord over voor de ‘elendige bestrijders van de waarheid’, die zelfs durfden beweren dat mensen afstamden van apen of van vissen.⁷ Meer dan vijfendertig jaar voor de publicatie van Darwins *On the Origin of Species* (1859) betoonde Da Costa zich dus al een tegenstander van de evolutieleer. Zulke ideeën moesten koste wat kost beteugeld worden: ‘Temt die noodlottige vrijheid van drukpers, waar door ieder kwaad beginsel, nauwlijks in de hersenen van een kwaadwilligen of dommen filosoof uitgebroeid, dadelijk in het oneindige vermenigvuldigd wordt, om by ieder, die het verneemt, de zaden van boosheid en afval aan te kweken en in het wilde te doen opschieten.’⁸

Daarnaast zag Da Costa de grondwet, die in 1815 was ingevoerd, het liefst zo spoedig mogelijk verdwijnen. Dat men de macht bij het volk legde, vond hij bedrieglijk en gevaarlijk. Van democratie wilde hij niets weten. God had de leiding in handen gelegd van de koning, die onschendbaar was. Deze was immers ‘Stedehouder Gods’. Dat de publieke opinie het richtsnoer vormde voor het regeringsbeleid, zag Da Costa als een verderfelijke ontwikkeling. Het gelijkwaardigheidsbeginsel dat de Franse Revolutie had voortgebracht, vond Da Costa kwalijk. Daarom ook achtte hij het onjuist dat kinderen uit de lagere klassen onderwezen werden over zaken waar ze beter niets van konden afweten. Om diezelfde reden hekelde Da Costa de vele filantropische organisaties die de armoede trachtten te bestrijden: ‘Want zij is uit den Duivel, de Maatschappij van Weldadigheid! De armoede te willen opheffen! Het ontwerp is boven het bereik der menschen. Zij willen een toren van Babel bouwen!’⁹ Vanuit dezelfde gedachte keerde Da Costa zich tegen de koepok-inenting. Ziekten waren ‘in den vervallen staat der natuur noodzakelijk’ en zouden, indien God dat wenste, vanzelf wel genezen.¹⁰ Die gedachte zou Abraham Capadose in 1823 uitvoerig toelichten in zijn omstreden werk *Bestrijding der vaccine*.

Een steen in de vijver

Da Costa’s *Bezwaren* sloeg in als een bom.¹¹ Veel intellectuelen waren verbijsterd. Een van hen was het Maatschappij-lid N. G. van Kampen. Hij wond zich op over de in zijn ogen onchristelijke stand-

Zinnebeeldige prent ter aanprijzing van de koepok-inenting. De Dood probeert een met de pokken besmette pijl af te schieten op een kind, maar dat wordt beschermd door het schild van de Voorzienigheid, waarop een koe staat afgebeeld. Afkomstig van de titelpagina van Assuerus Doijer, *Leerrede ter aanprijzing der koepok-inenting*. Zwolle, 1823 (vierde druk). Collectie Koninklijke Bibliotheek Den Haag.

punten die Da Costa in zijn pamflet verkondigde. Hoe kon een redelijk denkend iemand voor slavernij zijn of tegen initiatieven om de armoede te bestrijden? Hij typeerde de kring van Bilderdijk en Da Costa als een sekte met ‘onheilige beginselen’.¹² Ter bestrijding van de *Bezwaren* publiceerde Van Kampen een uitvoerige *Verdediging van het goede der negentiende eeuw*, waarin hij de stellingen van Da Costa stuk voor stuk bekritiseerde en de positieve aspecten van de eigen tijd naar voren bracht.

Ook andere Maatschappijleden waren verbolgen. Dichter Hendrik Tollens noemde Bilderdijk en zijn aanhangers ‘duistere drijvers en dweepers’.¹³ Professor J. H. van der Palm verwoordde zijn kritiek in de inleiding bij een bundel preken. Dominee Jan Roemer ging in op de *Voordeelen van den geest der eeuw* (1823). Kranten en tijdschriften roerden zich. De *Arnhemse courant* nam zelfs een ‘Domperrubriek’ op, waarin Da Costa aangevallen werd. (Een domper is een metalen kapje aan een stok om kaarsen te doven.) Men verweet Da Costa dat hij de vlam der Verlichting wilde blussen.

Da Costa's erfenis

In de loop der tijd werd Da Costa iets milder. In 1852 schreef hij dat hij de 'jeugdig-Bilderdijksche toepassing' van zijn beginselen niet meer geheel onderschreef: 'Die wijziging laat zich met een enkel woord formuleren; het is de overgang van het contra- tot het antirevolutionaire standpunt geweest.' In tegenstelling tot vroeger jaren wilde hij niet meer door middel van strijd terug naar een vervlogen tijd. De vijand moest thans op zijn eigen terrein worden bestreden.¹⁴ Daarom steunde hij de partij van Groen van Prinsterer, hoewel hij zelf geen actieve politieke rol vervulde. Maar als conservatief denker stond hij wel aan de wieg van diens antirevolutionaire partij, waaruit later de SGP zou voortkomen.

De laatste jaren van zijn leven hield Da Costa zich onder meer bezig met de uitgave van Bilderdijks dichtwerken (1856-1859) en met het schrijven van diens biografie: *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk* (1859). Hiermee was de cirkel rond: hij eindigde bij de man bij wie hij ook begonnen was. Overigens bleef hij de conservatieve bezwaren tegen zijn eigen tijd koesteren. 'Ik zie rond, maar nergens dieper verval dan in Nederland', heette het eind 1859.¹⁵ Omstreden was hij toen allang niet meer. Hij genoot aanzien als een van de belangrijkste dichters van de natie. Kort daarna werd hij ziek. Da Costa stierf op 28 april 1860. Hij werd begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

De dichter mocht dan dood zijn, vergeten was hij nog niet. Toch zou zijn roem in de jaren na zijn overlijden langzaam afbrokkelen. Hoewel zijn *Komplete dichtwerken* aanvankelijk talloze malen herdrukt werden, bleven andere blijken van waardering uit. Tot op de dag van vandaag kreeg Da Costa geen standbeeld. Wel leeft zijn naam voort in straten, onder meer in Alphen aan den Rijn, Amsterdam, Den Haag, Leiden, Rijswijk en Rotterdam. Sinds 1999 bestaat er een 'Isaac da Costa Fonds', opgericht door vier gereformeerde kerkgenootschappen, met het doel om een kerkgebouw tot stand te brengen voor 'gereformeerde medechristenen in Israël'.¹⁶ Maar Da Costa's grootste erfenis is het meest zichtbaar op het moment dat weer eens het debat oplaait over de inenting van kinderen.

Noten

¹ Zijn leermeester Bilderdijk schreef hem bij die gelegenheid: 'Als het oudste en meest aanzienlijke van alle Lettergenootschappen by ons, heeft het (ondanks haar verval) iets onderscheidends, waar in ik voor U eenig belang stelde. Ontmoet daar alle mogelijke aangenaamheden van!' Net als Bilderdijk raakte Da Costa wegens zijn reactionaire ideeën al snel in conflict met andere Maatschappijleden.
² 'SGP-leider wijst vaccinatieplicht af'. In: *NRC Handelsblad*, 16 juli 2013.
³ Dit artikel is mede gebaseerd op Rick Honings, *De dichter als idool. Literaire roem in de negentiende eeuw*. Amsterdam, 2016,

hoofdstuk 2 ('Een eigentijdse Paulus. Isaac da Costa (1798-1860)').

⁴ Rick Honings & Peter van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk*. Amsterdam, 2013.

⁵ Isaac da Costa, *Bezwaren tegen den geest der eeuw*. Derde druk. Leiden, 1823, p. 5, 7, 10.

⁶ Da Costa 1823, p. 27-28.

⁷ Da Costa 1823, p. 62.

⁸ Da Costa 1823, p. 72.

⁹ W.G.C. Byvanck, *De jeugd van Isaac Da Costa (1798-1825)*. 2 dln. Leiden, 1894-1896, dl. 2, p. 256.

¹⁰ Da Costa 1823, p. 84.

¹¹ Vergelijk A. Kagchelland & M. Kagchelland, *Van dompers en verlichten. Een onderzoek*

naar de confrontatie tussen het vroege protestantse Réveil en de Verlichting in Nederland (1815-1826). Delft, 2009, p. 260-316.

¹² Brief van N.G. van Kampen aan W. de Clercq, 17-8-1823. Zie Kagchelland & Kagchelland 2009, p. 727-728.

¹³ G.W. Huygens, *Hendrik Tollens. De dichter van de burgerij*. Rotterdam, 1972, p. 183.

¹⁴ *Brieven van Mr. Isaac Da Costa*. 4 dln. Ed. Groen van Prinsterer. Amsterdam, 1872-1876, dl. 2, p. 105-106.

¹⁵ *Brieven van Mr. Isaac Da Costa*, dl. 3, p. 243.

¹⁶ www.dacostafonds.nl, geraadpleegd op 2 april 2016.